

การดำรงอยู่ของพื้นที่ชายขอบในเมืองสมัยใหม่

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. สันต์ สุวัจนราภินันท์

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

1. บทนำ

บทความนี้ส่วนหนึ่งของงานวิจัย โครงการทุนวิจัยมหาบัณฑิต สกว. ด้านมนุษยศาสตร์ และสังคมศาสตร์ ในกลุ่มหัวข้อวิจัย พื้นที่เมืองสมัยใหม่กับการเมืองอัตลักษณ์ (เพศสภาพและเพศวิถี) เป็นทุนวิจัยที่สนับสนุนการทำงานร่วมกันระหว่างอาจารย์ที่ปรึกษา และนักศึกษาระดับบัณฑิตศึกษา ในกลุ่มหัวข้อวิจัยกลุ่มนี้ประกอบด้วยงานของนักศึกษาสองท่าน คือ จิรันธนิน กิตติกา ในงานวิจัยที่มีชื่อว่า “พื้นที่แห่งการซ่อนอำพรางของบาร์โฮว์เกย์ในบริเวณย่านสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่” และ พิรตลย์ ศรียะวงษ์ ในงานวิจัยที่มีชื่อว่า “พื้นที่และอัตลักษณ์ของสาวบาร์เบียร์ในบริเวณย่านถนนลอยเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่” บทความนี้เป็นการสังเคราะห์ร่วมระหว่างงานวิจัยของนักศึกษาทั้งสอง

งานวิจัยทั้งสองชิ้นมีความสนใจคล้ายๆ กัน นั่นคือ การสร้างคำอธิบายถึงปรากฏการณ์ทางพื้นที่ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ของเมืองสมัยใหม่ มีความหลากหลายที่เกิดจากการใช้และการครอบครองพื้นที่ที่แตกต่างกันของคนต่างๆ ในสังคม ต้องการชุดค้นหาสาเหตุและร่องรอยของการปรับตัว การต่อรองกับกฎกติกาของกระบวนการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ ว่าทำไมและเพราะเหตุใดปรากฏการณ์ทางพื้นที่ต่างๆ เหล่านั้นถึงเกิดขึ้นและพัฒนาจนกระทั่งเป็นดังภาพที่ปรากฏทุกวันนี้โดยเฉพาะปรากฏการณ์ทางพื้นที่ที่ความสัมพันธ์เกี่ยวกับความเป็นชายขอบหรือที่เรียกว่า “พื้นที่ชายขอบ” หรือ “พื้นที่ของความเป็นอื่น”¹ ซึ่งมักจะชุกซ่อนตัวอยู่ตามซอกหลืบของพื้นที่ทางสังคม หรือพื้นที่สาธารณะในความหมายที่แคบลงและส่งเสริมให้เกิดการกำหนดขอบเขตที่ชัดเจนกว่าเดิม พื้นที่สาธารณะเหล่านั้นมีกฎกติกา มีระเบียบแบบแผน มีขนบธรรมเนียมและกรอบปฏิบัติทั้งในด้านกายภาพของตัวอาคาร เช่น กฎหมายควบคุมอาคาร การเปิดช่องเปิด การเลือกใช้สี รูปแบบหน้าต่างอาคาร ฯลฯ และในด้านกายภาพของคน เช่น การแต่งกาย การประพฤติในพื้นที่ กิจกรรมที่ส่งเสริมหรือไม่ส่งเสริมให้เกิด ฯลฯ งานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้ได้ต้องการวิเคราะห์และระบุถึง กระบวนการที่ถูกสร้างให้เกิดความเป็นชายขอบ แต่เป็นการยอมรับถึงการดำรงอยู่ของความเป็นชายขอบ และต้องการค้นหาวิเคราะห์ถึงร่องรอยเหล่านั้นผ่าน ชุดความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนของผู้คน (ผู้ใช้พื้นที่ เจ้าของ ผู้ให้บริการ และ ผู้รับบริการ) และการใช้พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (ในความหมายของภายนอกอาคารและภายในอาคารรวมถึงการตกแต่งพื้นที่)

งานวิจัยชิ้นนี้อยู่ในกลุ่มหัวข้อวิจัย “โครงการพื้นที่เมืองสมัยใหม่กับการเมืองอัตลักษณ์” ที่มุ่งเน้นในการค้นหาและวิเคราะห์ถึงพื้นที่ทางเพศสภาพและพื้นที่ทางเพศวิถี ที่ปรากฏตัวอยู่ในชอกหลืบของพื้นที่สังคมเมืองเชียงใหม่ โดยกำหนดพื้นที่เป้าหมายออกเป็นสองพื้นที่หลัก คือ พื้นที่บาร์โชน์เกย์ในบริเวณย่านสันติธรรม และพื้นที่สวาร์เปอร์รี่ในบริเวณย่านถนนลอยเคราะห์ โครงการนี้มีวัตถุประสงค์หลักๆ คือ (1) เพื่อสร้างงานวิจัยในเชิงบูรณาการ ระหว่างศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม สังคมวิทยา มานุษยวิทยา (2) เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ใหม่ๆ ที่เกิดขึ้นกับพื้นที่ทางสังคมที่เกิดการเปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน โดยใช้กรณีศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ทางเพศ และพื้นที่เมืองในเชียงใหม่ และ (3) เพื่อวิเคราะห์ถึงความสำคัญทางพื้นที่ ในฐานะผลผลิตของความสัมพันธ์ทางสังคม ซึ่งอาจจะนำไปสู่การสะท้อนให้เห็นถึงเปลี่ยนแปลงทางสังคม และการนำเสนอแนวทางที่จะนำไปใช้ปรับปรุงหรือแก้ปัญหาสิ่งที่เกิดขึ้นในพื้นที่

กระบวนการวิจัยของงานทั้งสองชิ้นนี้มีความคล้ายคลึงกัน เริ่มตั้งแต่กรอบทฤษฎีต่างๆ ที่หยิบมาใช้ กรอบทฤษฎีแรกเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วยเพศสภาพและเพศวิถี เพื่อให้งานทั้งสองเข้าใจถึงเงื่อนไขและที่มาที่ไป ของข้อโต้แย้งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในวาทกรรมของเพศสภาพและเพศวิถี ทั้งในโลกตะวันตกและโลกตะวันออก กรอบทฤษฎีที่สองเป็นทฤษฎีที่ว่าด้วย ผลผลิตเชิงที่ว่างและปฏิบัติการเชิงที่ว่าง ของ ฮองรี เลอแฟร์ (Henri Lefebvre) และ มิเชล เดอ เซอร์โต (Michel de Certeau) ที่เอื้อให้เกิดมุมมองถึงความสัมพันธ์ระหว่างตัวตนและการใช้พื้นที่ รวมถึงความสามารถในการระบุถึง “แรงปฏิบัติการ” ของการควบคุมและการต่อรองของกลุ่มคนต่างๆ เป็นชุดคำอธิบายที่เอื้อให้เกิดการมองเห็นร่องรอยของการควบคุม/ปรับใช้พื้นที่และการควบคุม/ปรับใช้ร่างกาย ในพื้นที่นั้นๆ และสุดท้ายเป็นทฤษฎีที่มีความเฉพาะเจาะจงลงไปในเรื่องของพื้นที่ เช่นในงานของจอร์จ ลินคอล์น กิติกา ได้นำเอาทฤษฎีที่ว่าด้วย “พื้นที่แห่งการซ่อนอำพราง” (Closet Space) ของนักภูมิศาสตร์เชิงวัฒนธรรม มิเชล พีบราวน์ (Michael P. Brown) มาใช้เป็นกรอบมอง ในขณะที่งานของพีรคลีย์ ศรียะวงษ์ ได้นำเอาทฤษฎีที่เกี่ยวกับการใช้ร่างกาย และการสร้างตัวตนของสวาร์เปอร์รี่บนถนนลอยเคราะห์จากงาน วิจัยของ โสภิตา วิจารณ์เทวัญ มาใช้เป็นกรอบมอง เช่นเดียวกัน

ทั้งสองงานเป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพที่มีกระบวนการวิจัยเริ่มจาก

(1) การรวบรวมค้นคว้าข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของพื้นที่ จัดแยกแยะหมวดหมู่ โดยอาศัยกรอบของการวิเคราะห์อยู่ 4 ระดับคือ ระดับเมือง ระดับถนนและย่าน ระดับสถาปัตยกรรม และระดับร่างกายหรือภาพตัวตน

(2) เข้าสู่พื้นที่วิจัยโดยอาศัยประสบการณ์ตรง บันทึกเหตุการณ์และความรู้สึกของตัวผู้วิจัยที่เข้าสู่พื้นที่ และเริ่มสังเกตการณ์ในเบื้องต้น และเช่นกันอาศัยกรอบในการสังเกตทั้ง 4 ระดับเช่นเดียวกับข้อแรก

(3) สัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียในพื้นที่นั้นซึ่งสามารถแบ่งออกได้เป็นสามกลุ่มหลักๆ คือ เจ้าของบาร์ ผู้ให้บริการ และผู้ใช้บริการ โดยอาศัยการเข้าหาเป็นแบบส่งต่อเป็นลูกโซ่ (Snowball Sampling) เพราะการเข้าถึงผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนทำได้ค่อนข้างยากและใช้เวลานาน ต้องสร้างความไว้วางใจก่อนที่จะสามารถได้มาซึ่งข้อมูลอีกด้วย

(4) วิเคราะห์ข้อมูลโดยอาศัยทิศทางของการวิเคราะห์ โดยอาศัยกรอบการวิเคราะห์ทั้ง 4 ระดับเช่นเดียวกับข้อแรก เพื่อให้ได้มาซึ่งความสัมพันธ์ของ บาร์และเมือง บาร์และพื้นที่ถนนและย่าน บาร์และสถาปัตยกรรมในบริเวณโดยรอบ และร่างกายในพื้นที่บาร์ โดยในแต่ละคู่ความสัมพันธ์จะอาศัยคำสัมภาษณ์จากผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทั้งสามกลุ่มประกอบวิเคราะห์ถึงความรู้สึก ความคิด และประสบการณ์ตรงที่ได้มาจากผู้ให้สัมภาษณ์

บทความสังเคราะห์ร่วม และงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้มีได้มีจุดมุ่งหมายที่จะกระตุ้นหรือชักชวนให้เกิดการส่งเสริมการดำรงอยู่ของพื้นที่ชายขอบเหล่านี้ และในขณะเดียวกันก็ไม่ได้มีจุดมุ่งหมายให้เกิดการทำลาย หรือตีตราลงไปบนพื้นที่ และตัวตนของกลุ่มคนกลุ่มนี้มากไปกว่าเดิม แต่เป็นการยอมรับว่าพื้นที่และตัวตนของกลุ่มคนเหล่านี้มีอยู่จริง และดำรงอยู่ในพื้นที่สาธารณะในสังคม สิ่งที่เป็นบทความสังเคราะห์นี้ต้องการ คือ การทำความเข้าใจถึงที่มาที่ไป และกระบวนการในการดำรงอยู่ เทคนิควิธีของการใช้ การปรับเปลี่ยน และการต่อรองในทางกายภาพ และในทางอัตลักษณ์ที่ส่งผลให้เกิดการดำรงอยู่ในทุกวันนี้บทความนี้ประกอบไปด้วยสองส่วนหลักๆ ส่วนแรก จะเป็นส่วนของการทบทวนถึงประเด็นหลักๆ ของงานวิจัยของนักศึกษาทั้งสองชิ้นตั้งแต่จุดมุ่งหมายจนถึง ข้อค้นพบที่สำคัญ และส่วนที่สอง จะเป็นส่วนของการสังเคราะห์ร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสามประเด็น คือ (1) “พื้นที่ชายขอบของเพศสภาพและเพศวิถี” ในฐานะผลผลิตจากการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ (2) ปฏิบัติการเชิงที่ว่าง ความสัมพันธ์ระหว่าง กายภาพ และ ตัวตนอัตลักษณ์ และ (3) การสร้างความคิดรวบยอดเชิงที่ว่างทางสถาปัตยกรรม

“พื้นที่แห่งการซ่อนอำพรางของบาร์โซว์เกย์ในย่านสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่” ของนาย จิรันธนิน กิตติกา มีจุดมุ่งหมายที่จะอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างพื้นที่เมืองสมัยใหม่กับการเมืองอัตลักษณ์ โดยอาศัยจุดร่วมคือพื้นที่ของเมืองและสถาปัตยกรรม โดยมีพื้นที่วิจัย คือ บาร์โซว์เกย์ทั้ง 4 แห่ง ที่ตั้งอยู่บนถนนสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่ ใช้กรอบทฤษฎีที่ว่าด้วย “พื้นที่แห่งการซ่อนอำพราง” จากงานเขียนของนักภูมิศาสตร์เชิงวัฒนธรรม มิลเซล พี บราวน์ ซึ่งอธิบายคุณลักษณะของการใช้ชีวิตของกลุ่มเกย์ว่าถูกตีตราและลดอำนาจทางสังคม และปรากฏบนพื้นที่ของเกย์ภายใต้บรรทัดฐานรักต่างเพศว่าจำเป็นต้องหลบซ่อนอำพรางเพื่อการดำเนินกิจการให้รอดพ้นจากการถูกกดทับและลดอำนาจทางสังคม ร่วมกับแนวคิดที่ว่าด้วย “ปฏิบัติการเชิงพื้นที่และที่ว่าง” ของมิลเซล เดอ เซอร์โต เพื่อที่จะสามารถระบุและวิเคราะห์ถึงผลผลิตที่เกิดขึ้นจากการปรับเปลี่ยน ต่อรอง และท้าทาย อำนาจที่ควบคุมและครอบงำ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกรณีนี้คือโครงสร้างทางสังคม และบรรทัดฐานของรักต่างเพศ กระบวนการวิจัยของงานชิ้นนี้ คือ การเก็บข้อมูลพื้นฐานของบาร์โซว์ทั้ง 4 ทั้งในแง่กายภาพของพื้นที่ บทสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง ซึ่งประกอบด้วยสามกลุ่มหลักๆ คือ เจ้าของกิจการ ชายผู้ให้บริการและเกย์ ผู้ใช้บริการ รวมถึงการบันทึกประสบการณ์ตรงที่ตัวผู้วิจัยได้เข้าสู่พื้นที่ในวิธีการต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเดินทาง การมอง การนั่งรถ โดยอาศัยแนวทางของการเข้าถึงพื้นที่ในสามระดับคือ พื้นที่ระดับเมือง (ถนนและย่าน) พื้นที่ทางสถาปัตยกรรม (ภายนอกและภายใน) และปฏิบัติการเชิงพื้นที่ของชายผู้ให้บริการ (ร่างกาย)

งานวิจัยพบว่า ย่านสันติธรรมจังหวัดเชียงใหม่มีคุณลักษณะของพื้นที่แห่งการชอนอำพรางจากการเก็บข้อมูลในเชิงประวัติศาสตร์พื้นที่สันติธรรมมีความโดดเด่น ตรงที่ตั้งอยู่บนพื้นที่ของเมืองที่ไม่ใช่พื้นที่เกี่ยวกับการท่องเที่ยวของชาวต่างประเทศ แต่เป็นพื้นที่ที่เต็มไปด้วยการพักอาศัยที่แออัดและมีการตั้งถิ่นฐานของชาวต่างด้าวเช่นชาวไทใหญ่ ซึ่งเป็นกลุ่มชุมชนที่มาทำงานเป็นแรงงานให้แก่เมืองเชียงใหม่ มีลักษณะกายภาพที่เอื้อเพื่อต่อกลุ่มผู้ใช้งานของเมือง ประเด็นของการเข้าถึงที่เลือกที่ตั้งกิจการบนถนนที่ไม่สามารถมองเห็นบนถนนหลัก มีความเป็นส่วนตัวของพื้นที่สูง เช่น ย่านหอพักตลาดร้าง โครงการตึกแถวเก่า เป็นต้น และมีมุมมองของถนนที่กลมกลืนกับย่านตึกแถวพาณิชย์พักอาศัยจากมุมมองของถนนในการสัญจรด้วยรถยนต์ ทำให้พื้นที่สันติธรรมเกิดความสัมพันธ์ในแง่ของแรงงานและผู้จ้าง ที่รองรับผู้ที่เป็นคนต่างถิ่น ซึ่งย่อมเป็นผลดีต่อกลุ่มชายผู้ใช้บริการซึ่งอาศัยแถมุดังกล่าวในการหลบซ่อนจากการถูกพบเห็นในพื้นที่สาธารณะของเมืองเช่นเดียวกัน อีกทั้งประเด็นของลักษณะของกิจการที่สะท้อนการปรับ เปลี่ยนรูปด้านของอาคารภายนอกของอาคารพาณิชย์ให้มีความสอดคล้องกลมกลืนกับอาคารข้างเคียง รวมถึงการใช้องค์ประกอบเดิม เช่น ป้ายชื่อร้าน และ สี จากกิจการก่อนหน้าบาร์โชว์เกย์และการที่ย่านสันติธรรม เต็มไปด้วยอาคารพาณิชย์พักอาศัยนั้นอาจจะเป็นลักษณะทางกายภาพอันดีของการตั้งอาคาร ที่ทั้งมีราคาไม่สูงนักอีกทั้งเป็นการจัดสรรพื้นที่ที่ง่ายเนื่องจากมีเพียงรูปด้าน หน้าอาคารเพียงด้านเดียวที่ปรากฏต่อ สาธารณะและอีกทั้งยังสามารถควบคุมมุมมองและทางสัญจรของกลุ่มเกย์ผู้ใช้บริการได้ด้วยส่งผลให้เกิดเป็น พื้นที่ของกลวิธี ที่มีคุณลักษณะของ สองชั่วลักษณะ หรือที่งานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่า “พื้นที่ที่มีคุณลักษณะทวิลักษณ์” คือ เกิดการชอนตัวจากการตรวจจับของโครงสร้างสังคมรักต่างเพศ แต่ในขณะเดียวกันก็เปิดเผยให้กับกลุ่มรักเพศเดียวกันในการที่จะเข้าถึงพื้นที่แห่งนี้เช่นกัน

2. ข้อค้นพบที่สำคัญในงานชิ้นนี้คือ

(1) ความหนาแน่นของพื้นที่สันติธรรม ที่เกิดการพัฒนาของการเป็นเมืองใหม่ของเชียงใหม่ โดยเฉพาะการตัดถนนวงแหวนรอบที่ 1 ส่งผลให้เกิดตัดแบ่งและเกิดพื้นที่ที่ถูกห้อมล้อมด้วยถนนกลายเป็น “เกาะในเมือง” ที่แยกออกจากเนื้อเมืองของเมืองเชียงใหม่ เมื่อรวมเข้ากับจุดขึ้นลงของท่ารถขนส่ง จึงทำให้กลายเป็นพื้นที่พักอาศัยของคนต่างด้าว ผลที่ตามมาคือ การเป็นชุมชนของคนต่างด้าวที่ส่วนใหญ่เข้ามาพักอาศัยเพื่อประกอบอาชีพแรงงาน และพบว่าประกอบอาชีพผู้ให้บริการในสถานบันเทิงทางเพศนั่นเอง เกิดเป็นการใช้พื้นที่เพื่อสถานบันเทิงทางเพศในอดีตเช่น หอนางโลม โรงแรมจิ้งหรีด कारาโอเกะชายต่างเพศ บนบริเวณถนนช้างเผือกซอย 4 และถนนหัดเสวี ที่มีลักษณะของตรอกซอยที่เงียบมืด ทำให้เกิดพื้นที่นัดพบและการค้าประเวณีในอดีตที่สำคัญ ส่งผลให้การเข้าถึงพื้นที่ต่างๆ ในย่านสันติธรรม หรือแม้กระทั่งที่ต่างๆ ในเชียงใหม่โดยภาพรวม จะไม่ได้เน้นการเดินทางเข้าถึง แต่จะเป็นทางรถยนต์ หรือจักรยานยนต์เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจุดนี้แตกต่างจากการเข้าถึงพื้นที่วิจัยของพี บราวน์อย่างเห็นได้ชัด

(2) ความสัมพันธ์แบบพึ่งพาเกื้อหนุนระหว่างกิจการบาร์โชว์เกย์กับธุรกิจรอบๆ ข้างในย่านการตั้งอยู่ของกิจการบาร์โชว์เกย์ไม่ได้เป็นสิ่งที่แยกขาดจากบริบทอื่นๆ แต่กลับมีความเชื่อมโยงและเกื้อหนุนให้ธุรกิจข้างเคียงมีการสร้างรายได้ เช่น ผลประโยชน์ทางธุรกิจร่วมกันระหว่าง บาร์โชว์เกย์

และ รถรับจ้างทั้งสี่ล้อแดง และรถสามล้อ ที่มารับและส่งแขก รวมถึงร้านอาหารแผงลอยที่ตั้งอยู่ใกล้ เคียงที่รองรับปากท้องของพนักงานและแขกที่มาใช้บริการ มีความสัมพันธ์ที่เป็นไปแบบ “ไม่เป็นทางการ” หรือที่เรียกว่า (Informal Sector) การอุปถัมภ์และเกื้อกูลตามลักษณะสังคมไทยแบบนี้ อาจจะไม่ปรากฏในการช้อนอำพรางในพื้นที่ที่ พี บราวน์ ลงพื้นที่ทำการวิจัย

(3) ความสัมพันธ์แบบชนชั้นที่ปรากฏในพื้นที่สันติธรรมและบาร์โชนวีย์ ถึงแม้ระบบชนชั้น จะไม่มีระบุเอาไว้อย่างชัดเจนและเป็นทางการในสังคมไทย แต่กลับกลายเป็นเงื่อนไขที่สำคัญที่ถูก ผนวกเข้าไปในทุกระดับของความสัมพันธ์ดังเช่นที่ปรากฏในพื้นที่สันติธรรม ระหว่างกลุ่มคนต่างดาว และกลุ่มคนเมือง และในพื้นที่บาร์โชนวีย์ ระหว่าง เจ้าของกิจการ เกย์ผู้ให้บริการที่เป็นคนต่างดาว และ ชายผู้ให้บริการที่เป็นคนไทยหรือคนเมือง ก็ย่อมส่งผลต่อระดับความสัมพันธ์แตกต่างกัน ซึ่งส่ง ผลให้เกย์ผู้ให้บริการรับรู้ได้ว่าตนมีอำนาจในการต่อรองสูงกว่า ทั้งในแง่ของคนเข้าไปในฐานะของ ลูกค้า/พนักงาน, คนไทย/คนต่างดาว, และ ชนชั้นกลางหรือบน/ชนชั้นล่าง เป็นต้น แม้กระทั่งภายใน ความสัมพันธ์ของชายผู้ให้บริการด้วยกันเองก็จะมีระบบ มาก่อน/มาหลัง หรือ อาวุโสนิยม เป็นกรอบ ควบคุมอีกด้วย

“พื้นที่ที่ก่ออัตลักษณ์ของสาวบาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์ จังหวัดเชียงใหม่” ของพีรตลย์ ศรียะวงษ์ มีจุดมุ่งหมายที่จะสำรวจร่องรอยของการเปลี่ยนแปลงของพื้นที่ที่กำลังกลายสภาพสู่ ความเป็นเมืองสมัยใหม่ มองผ่านบริบททางกายภาพของพื้นที่ สถาปัตยกรรม และ กิจกรรมที่เกิดขึ้น ในพื้นที่นั้นๆ งานวิจัยชิ้นนี้เลือก “บาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์” เป็นกรณีศึกษาที่จะคลี่คลายถึงแง่มุม และส่วนประกอบต่างๆ ที่ส่งผลให้เกิดเป็นพื้นที่ๆ ของการเปลี่ยนแปลงนี้ กระบวนการวิจัยเริ่มจากการ สำรวจและวิเคราะห์ผ่านกรณีศึกษาบาร์เปียร์จำนวนถึง 5 แห่งในพื้นที่ถนนลอยเคราะห์ และได้ทำการ สัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มประชากรศึกษาที่เกี่ยวข้องจำนวน 19 คน เพื่อนำมาใช้อธิบายปรากฏการณ์ ของการใช้ครอบครอง และปรับเปลี่ยนพื้นที่ทางสถาปัตยกรรม ที่เกิดขึ้นผ่านการใช้ร่างกายและอัต ลักษณ์ของสาวบาร์เปียร์ งานวิจัยชิ้นนี้ใช้แนวคิดที่ว่าด้วย “ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ (Spatial Practices)” เพื่อใช้อธิบายและวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของแรงและร่องรอยของการกระทำ ทั้งในการควบคุมหรือ ที่เรียกว่า “ยุทธวิธี (Strategy)” และการต่อรองหรือที่เรียกว่า “กลวิธี (Tactic)” แนวคิดทั้งสองนำไปสู่การปรับเปลี่ยนความหมายและนัยยะของพื้นที่ทั้งในฐานะที่เป็น “พื้นที่ (Place)” และ “ที่ว่าง (Space)” สำหรับสาวบาร์เปียร์ได้ใช้ในการต่อรองและเกิดการครอบครองที่ว่างเกิดขึ้นโดยอยู่ภายใต้ ความสัมพันธ์ระหว่างการแสดงออกของตัวตนและอัตลักษณ์ของสาวบาร์เปียร์กับพื้นที่ในระดับต่างๆ ได้แก่ ระดับของตัวสาวบาร์เปียร์ระดับร้านค้าและพื้นที่ ระดับถนนและย่าน และในระดับเมืองที่เกิด ขึ้นจนทำให้เกิดเป็น “พื้นที่ถนนลอยเคราะห์” ที่พบเห็นในปัจจุบัน

ข้อค้นพบของงานวิจัยชิ้นนี้คือ (1) การต่อยอดองค์ความรู้จากงานของ โสภิตา วีรบุญเทวีญ ซึ่งเคยนำเสนอในชีวิตตัวตน และขั้นตอนการทำงานของสาวบาร์เปียร์เอาไว้ ผู้วิจัยนำเสนอเพิ่มเติมว่า ตัวตนและขั้นตอนการทำงานเหล่านั้นเกิดขึ้นจาก “ความสัมพันธ์ระหว่างตัวสาวบาร์เปียร์กับบุคคล ต่างๆ และกับพื้นที่บาร์เปียร์ในจุดต่างๆ” ส่งผลให้เกิดการเลือกใช้ปฏิบัติการเชิงพื้นที่ที่แตกต่างกัน ออกไป เช่น การมองเห็น ความคุ้นเคย สัดส่วนและระยะของการใช้งานที่สอดคล้องกับร่างกายของ แต่ละคน ฯลฯ รวมถึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากการต่อรองจากการควบคุมของเจ้าของบาร์อีกด้วย

(2) การสร้างความคิดรวบยอดของความเป็นบาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์ซึ่งพบว่า เป็นความพยายามของการสร้างพื้นที่แห่งการสังสรรค์และการปฏิสัมพันธ์ (Contract and Interactive Space) ให้เกิดขึ้นมากกว่าจะพยายามสร้างพื้นที่ที่มีลักษณะปิดล้อมหรือซ่อนเร้น แต่ต้องการสร้างให้เป็นพื้นที่เปิด มองเห็นได้จากภายนอก และเกิดการปฏิสังสรรค์ของคนต่างวัฒนธรรมและเชื้อชาติ และบาร์เปียร์ของถนนลอยเคราะห์นั้นต้องมีพื้นที่และรูปแบบของการตกแต่งที่ให้ความรู้สึกจับต้องได้และเข้าถึงได้ง่าย โดยที่แท้จริงแล้วเกิดการรู้เท่าทันกันระหว่างผู้ใช้งานที่เป็นสาวบาร์เปียร์และผู้จัดการพื้นที่ที่เป็นเจ้าของบาร์เปียร์ ดังนั้นแล้ว “ยุทธวิธี” ในการควบคุมตัวสาวบาร์เปียร์ที่ถูกนำมาใช้ จึงสามารถที่จะเป็น “กลวิธี” ของการต่อรองที่เจ้าของบาร์เปียร์นำมาใช้กับพื้นที่ในระดับต่างๆ ทั้งในระดับถนนระดับย่าน และระดับเมือง โดยอาศัยการสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพพื้นที่ของถนนลอยเคราะห์ที่เปิดโอกาสให้เกิดการต่อรองเกิดขึ้นและความเป็นพื้นที่เมืองสมัยใหม่ในความเป็นเมืองเก่าของจังหวัดเชียงใหม่ กับการใช้พื้นที่และการแสดงออกของอัตลักษณ์ ที่เกิดขึ้นจากตัวสาวบาร์เปียร์และกับความ เป็นอัตลักษณ์ของตัวบาร์เปียร์ทั้งหมดในย่านนี้

(3) แนวทางการต่อรองพื้นที่ของสาวบาร์เปียร์กับการแสดงออกของตัวตนและอัตลักษณ์ เมื่อพิจารณาที่ตัวสาวบาร์เปียร์ในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้น และจุดศูนย์กลางของความสัมพันธ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้นพบว่ามี “กลวิธี” ของการเอาตัวรอดอยู่หลากหลายระดับ หรือที่งานวิจัยชิ้นนี้เรียกว่า “ปฏิบัติการเชิงพื้นที่และการใช้ร่างกายของสาวบาร์เปียร์” สาวบาร์เปียร์ได้สร้างการต่อรองกับสถานะของการ ถูกกดทับจากโครงสร้างทางสังคม (Social Structure) และทำให้เกิดการสั่นคลอนทางอำนาจของเพศชาย เกิดขึ้นด้วยการใช้ร่างกายและเรื่องเพศที่พวกเขาสามารถควบคุมได้เช่น การเลือกปกปิดหรือ อวดพรางตัวของบาร์เปียร์ การแข่งขันกันทางด้านมุมมองและการมองเห็น หรือการใช้ภาพตัวแทนในการตกแต่งต่างๆ เป็นต้น อีกทั้งลักษณะของการเลือกใช้ “กลวิธี” เพื่อที่จะต่อรองกับ “ยุทธวิธี” ของเจ้าของบาร์เปียร์ เช่นแบบแผน ข้อกำหนด หรือ แนวคิดต่างๆ จากเจ้าของบาร์ที่กำหนดการปรากฏตัว ภาพตัวแทน และเรือนร่างของพวกเขาผ่านการวางผัง การใช้งานภายในร้าน จึงส่งผลให้เกิดเป็นการ สร้างที่ว่างใหม่ภายในพื้นที่ทางสถาปัตยกรรมของบาร์เปียร์

และ (4) การตีความหมายใหม่ให้กับ “ถนนลอยเคราะห์” ในฐานะพื้นที่ของการต่อรองในเมือง เมื่ออ่านจาก “กลวิธี” ที่เจ้าของบาร์เปียร์นำมาใช้ คือ ลักษณะทางกายภาพ การเข้าถึง ตำแหน่งที่ตั้ง การตั้งอยู่ร่วมกันของบาร์เปียร์กับชุมชนและวัดในพื้นที่ และรูปแบบของตัวอาคาร ที่ส่งผลให้เกิดการ ต่อรองของบาร์เปียร์ในพื้นที่เพื่อหาทางปลดปล่อยจากแรงในการควบคุมและกดทับจากบรรทัดฐาน ต่างๆ ของสังคม สามารถแบ่งพื้นที่ออกได้เป็นสามโซน คือ “พื้นที่โซนที่ 1 มีความเป็นสาธารณะมาก พบเห็นได้ง่ายจากถนนรอบคูเมือง” ซึ่งหมายถึงการที่อยู่ใกล้กับศูนย์กลางทางอำนาจจากภายนอก ทำให้เปิดโอกาสของการถูกมองเห็นได้มากพบว่าเจ้าของร้านเลือกที่จะใช้การเปิดเผยความเป็นไป ภายในร้านและกล้าที่จะให้สายตาจากภายนอกเห็นถึงกิจกรรมและวิถีชีวิตภายในร้านโดยไม่ได้ปิดบัง อวดพรางภาพในมุมมองกว้างที่เกิดขึ้นแต่ในขณะเดียวกันก็มีการใช้องค์ประกอบต่างๆ เช่น ต้นไม้ในการ สร้างการบดบังมุมมองของพื้นที่ที่ต้องการความเป็นส่วนตัว

“พื้นที่โซนที่ 2 เป็นพื้นที่ที่มีความกำกวมอยู่สูง โดยเฉพาะอยู่ใกล้เขตสังฆาวาส” แต่ในขณะที่เดียวกันก็อยู่ห่างจากการมองเห็นและตรวจสอบมากขึ้นพบว่ามีการปรับเปลี่ยนพื้นที่ด้านหน้า ต่อเติมหน้าร้านออกมาเป็นพื้นที่กันชนก่อนที่ถึงพื้นที่ภายใน และมีเทคนิคในการสร้างความกำกวมให้กับกิจกรรมของร้านระหว่าง ร้านอาหาร/บาร์เบียร์มากขึ้นด้วย เช่นการปรับสีไฟตอนกลางคืน หรือการปรับกิจกรรมของพนักงานระหว่างกลางวันและกลางคืนที่แตกต่างกัน

“พื้นที่โซนที่ 3 มีความเป็นบาร์เบียร์ที่ค่อนข้างชัดเจนมาก เพราะอยู่ในซอยและไม่มีรถยนต์เข้าถึง” มีลักษณะของพื้นที่ปิดล้อม ส่งผลให้เกิดความห่างไกลจากศูนย์กลางของอำนาจ ยากต่อการมองเห็นและตรวจสอบ การแสดงออกของตัวสาวบาร์เบียร์จึงสามารถกระทำได้อย่างเต็มที่มากกว่าโซนอื่นๆ ทำให้พบว่ามีการใช้ “กลวิธี” ในการจัดการพื้นที่เพื่อต่อรองกับอำนาจน้อยมาก

โดยสรุปคือ สำหรับบาร์เบียร์ในพื้นที่ถนนลอยเคราะห์นี้ยิ่งใกล้กับการตรวจสอบมาก การใช้ “กลวิธี” ของการจัดการพื้นที่และการมองเห็นจะยิ่งสูงมาก และมีวิธีการที่แยบยลมากยิ่งขึ้นแต่ในขณะที่เดียวกันนั้นในพื้นที่ที่ไกลจากสายตาของการตรวจสอบการใช้ “กลวิธี” ของการจัดการพื้นที่และการมองเห็นก็จะลดน้อยลงไป

3. บทสังเคราะห์ร่วมของงานวิจัย

ในส่วนตัวต่อไปจะเป็นส่วนของการสังเคราะห์ร่วม แบ่งออกได้เป็นสามประเด็นหลัก (1) ประเด็นของการดำรงอยู่ของพื้นที่ชายขอบทางเพศสภาพและเพศวิถีเหล่านี้เกิดขึ้นหรือเป็นผลผลิตจากการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ (2) ประเด็นของปฏิบัติการเชิงที่วาง สำหรับอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพของพื้นที่ และการประกอบสร้างของตัวตนอัตลักษณ์ และ (3) ประเด็นของการสร้างความคิดรวบยอดของพื้นที่วางใหม่ในงานสถาปัตยกรรม

3.1 “พื้นที่ชายขอบทางเพศสภาพและเพศวิถี”: ผลผลิตของการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่

เมื่อพิจารณาจากความเข้าใจและกรอบคิดที่ว่าด้วย พื้นที่ทางสังคม และความสัมพันธ์ระหว่าง “พื้นที่และตัวตน” ที่นักศึกษาทั้งสองได้ทำการศึกษาค้นคว้า และกำหนดทิศทางการวิจัยเอาไว้ ซึ่งในกรณีของงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้คือ การอธิบายผ่านอัตลักษณ์ทางเพศสภาพและเพศวิถี กล่าวได้ว่าเป็นความสัมพันธ์เชิงวิภาษวิธี คือ มีการประกอบสร้างซึ่งกันและกัน นอกจากตัวตนจะเข้ามามีบทบาทในการเลือก ปรับเปลี่ยน ควบคุม และยึดครองพื้นที่ ทำให้พื้นที่ๆ นั้นกลายเป็นส่วนหนึ่งที่สามารถรองรับการแสดงตัวตนได้ พื้นที่ก็เป็นปัจจัยหนึ่งของการประกอบสร้างตัวตนของแต่ละปัจเจกเช่นเดียวกัน และจากความเข้าใจและกรอบคิดดังกล่าวจึงส่งผลให้ทิศทางของการสังเคราะห์ประเด็นร่วมในส่วนนี้จะเริ่มต้นด้วยคำถามนำสองข้อ คือ

จากการวิเคราะห์และข้อค้นพบของทั้งสองงานวิจัย พบว่า กระบวนการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ภายในเขตเทศบาลเมืองเชียงใหม่ เป็นเหตุที่สำคัญอย่างยิ่งต่อการเกิดขึ้นและดำรงอยู่ของบาร์โซว์เกย์และสาวบาร์เบียร์ ในปัจจุบัน “ถนน” เป็นปัจจัยที่สำคัญหนึ่งในกระบวนการกลายเป็นเมืองสมัยใหม่ระบบถนนและทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1 (ถนนพหลโยธิน) ที่มุ่งหน้าจากกรุงเทพมหานคร เข้าสู่

270 หน้าจั่ว: ว่าด้วยสถาปัตยกรรม การออกแบบ และสภาพแวดล้อม
วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

อำเภอเถิน เกาะคา จังหวัดลำปาง และตัดเข้าสู่ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 11 (ถนนซูเปอร์ไฮเวย์ ลำปาง - เชียงใหม่) ตัดกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 107 (ถนนโชตนา) และวิ่งมาบรรจบกับทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 1004 (ถนนห้วยแก้ว) ส่งผลให้เกิดเป็นการตัดเนื้อเมืองออกเป็นส่วนๆ โดยเฉพาะเนื้อเมืองในส่วนของตำบลข้างฝือกที่กลายเป็น “เกาะ” ในเมืองเชียงใหม่

ภาพที่ 1: แสดงแผนที่และขอบเขตของย่านสันติธรรม ที่ถูกโอบล้อมโดยทางหลวงแผ่นดินจนเกิดลักษณะเป็น “เกาะ”
ที่มา: จีрінธนิ กิติกา “พื้นที่แห่งการชอนอาหารของบาร์โชว์เกย์ย่านสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่”

ภาพที่ 2: รูปแสดงตำแหน่งและขอบเขตของถนนลอยเคราะห์ และรูปด้านขวาเป็นภาพแต่ละพื้นที่ต่างๆ ตามการวิเคราะห์ของนักศึกษา
ที่มา: พีรพลย์ ศรียะวงษ์ “พื้นที่กับอัตลักษณ์ของสวาร์เบียร์ในถนนลอยเคราะห์”

ผนวกกับกิจกรรมที่เคยมีมาตั้งแต่อดีตของพื้นที่ ที่เคยเป็นท่ารถขนส่งที่รับคนมาจากด้านเหนือของเมืองเชียงใหม่ซึ่งมีประชากรชาวไทยภูเขา ประชากรชาวไทใหญ่ ความหนาแน่นสูง และเป็นที่ตั้งของหอพักนักศึกษาที่เรียนที่มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ ในปัจจุบัน ความซับซ้อนของตรอกซอกซอยเล็กๆ กลายเป็นทางลัดสำหรับคนที่ชำนาญในพื้นที่ แต่ไม่เอื้อต่อการตรวจสอบจากเจ้าหน้าที่ หรือสายตาของประชาชนทั่วไปในการเข้าไปสู่พื้นที่แห่งนี้เป็นปัจจัยสำคัญที่เอื้อให้เกิดมีลักษณะที่เรียกว่า “พื้นที่ชายขอบ” ภายในพื้นที่ของตัวเมืองเชียงใหม่ขึ้นเช่นเดียวกันเมื่อพิจารณาการตั้งอยู่ของ ถนนลอยเคราะห์ ในระดับเมืองจะพบว่า กระบวนการเกิดขึ้นของพื้นที่นี้เกิดตามทิศทางการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจของเมืองเชียงใหม่ คือ มุ่งไปสู่ทิศตะวันออกมุ่งเข้าสู่แม่น้ำปิงเป็นหลัก ไม่ว่าจะป็นด้านการค้าไม้กับทางพม่า (พ.ศ. 2432)² หรือในส่วนต่อมาที่เป็นการเข้ามาของรถไฟ (พ.ศ. 2464)³ ซึ่งทำให้เมืองทาง

ทิศตะวันตกกลายเป็นภาพของความเจริญทางการค้าขายและการติดต่อเชื่อมโยงกับส่วนอื่นๆ ของประเทศโดยเฉพาะเมืองหลวง บริเวณพื้นที่โดยรอบต่างๆ เช่น ถนนท่าแพ ถนนช่างม่อย กลายเป็นส่วนประกอบที่สำคัญที่ส่งผลให้เกิดการกระจุกตัวของความเจริญในย่านนี้ ภาพที่สะท้อนความนิยมของนักท่องเที่ยวที่เข้ามาใช้พื้นที่ในบริเวณนี้มากที่สุด คงหนีไม่พ้นบริเวณไนท์บาร์ซ่าบนถนนช่างคานาที่กลายเป็นแหล่งช้อปปิ้งยามค่ำคินของนักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ตามมาด้วยโรงแรมและสถานบันเทิง ซึ่งลามออกไปจนถึงถนนคชสาร ถนนมูลเมือง และข้ามคูเมืองเข้าไปในเขตเมืองเก่า ซึ่งลักษณะของธุรกิจโรงแรม ก็เปลี่ยนไปตามข้อกำหนดของเมือง คือ ไม่สามารถเป็นตึกสูงและมีขนาดใหญ่ได้ ดังนั้นจึงสอดคล้องกับข้อค้นพบ ของนักศึกษาที่ว่า กลุ่มลูกค้าส่วนใหญ่ที่เข้ามาใช้บริการของบาร์เปียร์บนถนนลอยเคราะห์ นั้นจะเป็นชาวต่างชาติ แต่ไม่ได้พักอยู่ในบริเวณถนนช่างคานาซึ่งส่วนใหญ่จะกลายเป็นที่พักแบบครอบครัว และมีค่าใช้จ่ายสูง แต่กลับเป็นบริเวณถนนคชสารและถนนราชมรรคา ที่ข้ามฝั่งคูเมืองเข้าไปในเขตเมืองเก่าซึ่งมักจะเป็นกลุ่มธุรกิจ ที่พักประเภทเกสต์เฮาส์ที่มีค่าใช้จ่ายถูกกว่ามาก ไม่ได้เน้นที่พักในลักษณะครอบครัว แต่เป็นแบบประหยัด (Economic Prince) หรือแบบแบ็กแพ็ก (Backpacker) รวมถึงการเข้าถึงความบันเทิงตามบาร์เปียร์เหล่านี้ที่แน่นอนว่ามีจำนวนตัวเงินและค่าใช้จ่ายที่ถูกกว่าเช่นเดียวกัน จึงกลายเป็นแรงหนุนที่ทำให้บาร์เปียร์เหล่านี้ดำรงอยู่

นอกจากพื้นที่ในระดับเมืองที่แสดงให้เห็นถึงปัจจัยที่สำคัญที่เอื้อให้เกิดการดำรงอยู่ของพื้นที่บาร์ชีวเกียในย่านสันติธรรม และบาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์แล้ว ตัวผู้วิจัยเชื่อว่ามีอีกหลายปัจจัยที่เอื้อให้พื้นที่เหล่านี้ยังคงดำรงอยู่ ในพื้นที่ของเมืองเชียงใหม่ เช่น การใช้พื้นที่ในอาคารพาณิชย์ที่ง่ายต่อการปรับเปลี่ยน และแทรกตัวเข้าไปในเนื้อเมือง ข้อกฎหมายและระเบียบต่างๆ ดังเช่นที่ได้กล่าวไปในงานศึกษาก่อนหน้านี้แล้ว แต่ปัจจัยที่สำคัญที่ผู้เขียนเชื่อว่าเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่สำคัญคือ “วัฒนธรรมการใช้ยานพาหนะ” เมื่อพิจารณาให้ดีแล้ว การเข้าถึงของพื้นที่บาร์ชีวเกีย และบาร์เปียร์นั้นตั้งอยู่อย่างตอบสนองต่อการใช้รถและการมองเห็น (หรือการมองไม่เห็น) จากการเคลื่อนที่ของคนในเมืองด้วยรถยนต์ หรือรถจักรยานยนต์ทั้งสิ้นยกตัวอย่างเช่น เมื่อผู้คนสัญจรด้วยรถยนต์ ส่วนตัวบนถนนโชตนา ความเร็วของการขับรถจะทำให้มีโอกาสมองเห็นป้าย ของร้านบาร์ชีวต่างๆ ได้น้อยมาก หรือแทบจะเรียกได้ว่าไม่สามารถสังเกตเห็นและรู้ได้ว่าป้ายเหล่านั้นคือ ป้ายของร้านค้าชนิดไหนประเภทอะไร หรือมุมมองที่เกิดขึ้นจากการขับรถ ก็มีข้อจำกัดหลายอย่างทั้งจากระยะหน้าต่าง หน้ารถหรือข้างรถที่เอื้อให้มองเห็นสิ่งต่างๆ รอบๆ รถในระยะที่จำกัด แต่ในขณะเดียวกันการเข้าถึงร้านค้าต่างๆ ภายในถนนสันติธรรมนั้นจำเป็นต้องอาศัยยานพาหนะ ไม่ว่าจะเป็นรถยนต์ส่วนตัว รถสองแถวแดง หรือรถจักรยานยนต์ ก็เป็นสิ่งที่ขาดไม่ได้ในการเข้าสู่ร้านต่างๆ ซึ่งแน่นอนว่าการมาถึงด้วยยานพาหนะประเภทไหนก็กลายเป็นวิธีการประเมินลูกค้าจากกลุ่มของชายผู้ให้บริการไปแล้วตั้งแต่แรก

รูปที่ 3 : รูปที่แสดงการเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเทคนิคควิซี (หรือเรียกว่า กลวิซี) ในการปรับเปลี่ยนพื้นที่หน้าร้านที่เอื้อต่อการดำรงอยู่ของบาร์ทั้งสองย่าน ซึ่งพบว่าแปรผันโดยตรงกับความเร็วและการมองเห็นจากยานพาหนะและความเป็นสาธารณะที่มาก: จิรันธนิน กิติกา และ พีรตลย์ ศรียะวงษ์)

ตามการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่าง การมองเห็นกับระดับของการปรับใช้กลวิซีในการจัดการพื้นที่ให้เกิดความเป็นส่วนตัว หรือแสดงตัวได้ภายในพื้นที่สาธารณะในย่านถนนลอยเคราะห์ ยกตัวอย่างเช่น ในพื้นที่บริเวณโซนที่ 1 ที่มีการมองเห็นได้ง่ายจากถนนเมื่อขับรถผ่าน ทางร้านก็เลือกที่จะเปิดหน้าร้านให้มากที่สุด เพื่อแสดงความชัดเจนของกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในร้าน และใช้แนวพุ่มไม้ในการสร้างที่บังตา การแสดงออกของสาวบาร์เปียร์ก็ไม่สามารถแสดงออกได้อย่างเต็มที่ แต่เมื่ออยู่ลึกเข้าไปในโซนที่ 3 มองเห็นได้ยากหรือแทบจะไม่สามารถมองเห็นได้เลยจากการขับรถผ่านจากถนน ร้านต่างๆ ก็เลือกใช้กลวิซีที่แตกต่างออกไป ในขณะที่ตัวสาวบาร์เปียร์เองก็มีวิธีการนำเสนอตัวตนของพวกเธอ ที่ชัดเจนและแตกต่างไปจากโซนที่ 1 อีกด้วย

3.2 ปฏิบัติการเชิงที่ว่าง : ความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพของพื้นที่และการประกอบสร้างของตัวตนอัตลักษณ์

ในงานวิจัยสถาปัตยกรรม ประเด็นเรื่องตัวตนและอัตลักษณ์นั้นดูจะอยู่ไกลจากขอบเขตที่เกี่ยวกับศาสตร์ทางสถาปัตยกรรม แต่ทว่าเมื่อพิจารณาถึงผู้ใช้ ความต้องการของผู้ใช้ และการปรับเปลี่ยนพื้นที่ให้รองรับความเฉพาะเจาะจงของผู้ใช้แต่ละคน ระดับการพิจารณากำลั้งก้าวข้ามไปสู่มิติทางนามธรรม ทางความรู้สึก การเป็นส่วนหนึ่งของพื้นที่ ความทรงจำที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ กำลั้งก้าวข้ามไปสู่มิติทางสังคม ที่มีความเกี่ยวพันและเชื่อมโยงโดยตรงกับผู้ใช้ ในจุดหนึ่งคือ “ร่างกาย” และในอีกจุดหนึ่งคือ “ตัวตน” ซึ่งในงานทั้งสองชิ้นนี้ขยายความคำว่า “ตัวตน” ออกไปสู่ “อัตลักษณ์ทางเพศสภาพ และเพศวิถี” อย่างไรก็ตามงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้มิได้มีความต้องการในการที่จะทำความเข้าใจแต่ในเชิงมิติทางนามธรรม หรือต้องการขยายองค์ความรู้ในเชิงทฤษฎีทางสังคมแต่เพียงอย่างเดียว คำถามที่ว่า กายภาพของพื้นที่นั้นเป็นปัจจัยที่สำคัญในการประกอบสร้างตัวตนอัตลักษณ์ ได้อย่างไร พิจารณาจากจุดไหน และ แตกต่างไปจากชุดความรู้เดิมที่เคยมีจากทางตะวันตกหรือไม่ เหตุเพราะปัจจัยทางกายภาพที่เฉพาะเจาะจงในสังคมไทย และในเมืองเชียงใหม่ จะส่งผลอย่างไรต่อการเปลี่ยนแปลงหรือท้าทายองค์ความรู้เดิม จึงเป็นประเด็นพิจารณาที่สำคัญมากกว่าในงานทั้งสองชิ้นนี้

ใน “พื้นที่แห่งการชอนอำพราง” นำเสนอความสัมพันธ์ทางกายภาพที่เชื่อมโยงเข้ากับ การปรากฏตัวของชายผู้ให้บริการเอาไว้ที่น่าสนใจ เช่น ในย่านสันติธรรมที่เป็นพื้นที่ชอนทับของสองโครงสร้างสังคม คือ โครงสร้างสังคมรักต่างเพศ (ระหว่างรักต่างเพศและรักเพศเดียวกัน) และโครงสร้างชนชั้น(ระหว่างคนไทยและคนต่างด้าว) ส่งผลให้การตั้งอยู่ของพื้นที่นี้ไม่ได้เป็นไปในทิศทางชอนอำพรางแต่เพียงอย่างเดียว ทว่ากับมีการเปิดเผย และเอื้อให้คนต่างด้าวเข้ามาทำงานได้อย่างไม่เคอะเขิน เพราะพิจารณาแต่ในชุดโครงสร้างทางชนชั้นแต่เพียงอย่างเดียว และสร้างคำอธิบายต่อตัวเองว่ากิจกรรมที่เกิดขึ้นเป็นเพียงแค่งาน⁴ พื้นที่หน้าร้านซึ่งส่วนใหญ่จะทำเป็นสวนตกแต่ง หรือเป็นซุ้มประตูสำหรับให้พนักงานต้อนรับ หรือให้พนักงานในบาร์ออกมาทักท้วง เกิดเป็นจุดสังเกตพิจารณาและประเมินผู้ใช้บริการว่าน่าจะเข้าหาอย่างไร หรือควรจะนำเสนอตัวเองอย่างไร พื้นที่ทางกายภาพในส่วนนี้จึงกลายเป็นปัจจัยที่สำคัญที่ส่งผลต่อการกำหนดรูปแบบ และแนวทางการใช้ร่างกายในระดับแรก เราจะพบอย่างชัดเจนถึงการเปลี่ยนแปลงจาก พื้นที่ที่ชอนอำพรางต่อการมองเห็นในพื้นที่สาธารณะ กลายเป็น พื้นที่ที่เปิดเผยต่อการจ้องมองในพื้นที่ส่วนตัว และแน่นอนว่าเมื่อพิจารณาจาก “แรง และจุดมุ่งหมาย” ตามแนวคิดปฏิบัติการเชิงที่ว่างของ เดอ เซอร์โต แล้วจะพบว่า แรงกระทำของบาร์จะเปลี่ยนจาก “กลวิธี่” ไปสู่ “ยุทธวิธี่” เพื่อที่จะเข้าควบคุมทั้งวิธีการจ้องมองของผู้ใช้บริการ และวิธีการปรากฏตัวของผู้ให้บริการ ดังเช่นที่นักศึกษาพบเห็นร่องรอยของการควบคุมเหล่านั้นจากตำแหน่งของบาร์น้ำ ตำแหน่งของเวทีที่สัมพันธ์กับที่นั่งคนดู ความสูงต่ำของเก้าอี้การวางร่างกายในการแสดงโชว์บนเวที และที่สำคัญคือ การใช้กระจกเงา ปัจจัยเหล่านี้กำลังประกอบตัวกันเข้ามาสร้างให้เกิดการแสดงออกทางอัตลักษณ์ทางเพศผ่านเรือนร่างของเหล่าชายบนเวทีโชว์ ไม่ว่าจะอัตลักษณ์เหล่านั้นจะถูกอ่านหรือตีความอย่างไร แต่อย่างน้อยอัตลักษณ์เหล่านี้กำลังส่งสัญญาณว่า เรือนร่างเหล่านี้เป็นเสมือนวัตถุแห่งแรงปรารถนาทางเพศ (a Body as the Object of Desire) ที่ผู้ใช้บริการสามารถได้ไปครอบครอง สิ่งเหล่านี้เป็นภาพสะท้อนได้เป็นอย่างดีถึงความเชื่อมโยงระหว่างกายภาพและการประกอบสร้างของตัวตนทางเพศวิถีที่สำคัญที่พบในบาร์โชว์เกย์ย่านสันติธรรม

รูปที่ 4: ภาพแสดงการจัดที่นั่งเพื่อชมการแสดงสัมพันธ์กับตำแหน่งของเวทีและบาร์น้ำในบาร์โชว์เกย์ และภาพแสดงการใช้ร่างกายบนเวทีแสดงของชายผู้ให้บริการ
ที่มา: จิรินันน กิตติกา “พื้นที่แห่งการชอนอำพราง”

ข้อมูลของความสัมพันธ์ระหว่างกายภาพของพื้นที่และการประกอบสร้างอัตลักษณ์ของสาวบาร์เปียร์ ในถนนลอยเคราะห์ที่มีความคล้ายคลึงกันในทางแนวคิด เช่น ความชัดเจนต่อการพบถูกมองเห็นในพื้นที่สาธารณะในแต่ละโซนส่งผลโดยตรงต่อวิธีการเลือกใช้บริการนำเสนอร้านค้าของตัวเจ้าของร้านเอง หรือมีผลต่อการนำเสนอตัวของสาวบาร์เปียร์ เช่น ถ้าสามารถถูกมองเห็นได้ง่ายจากถนน วิธีการแสดงตัวต่อกลุ่มผู้ใช้บริการจะอยู่ในระดับที่ไม่แสดงออกมากนัก ซึ่งแตกต่างจากการที่ไม่สามารถถูกมองเห็นได้จากถนน วิธีการแสดงตัวจะแสดงออกมากและชัดเจน แต่บางส่วนมีรายละเอียดที่แตกต่างกัน เช่น การต่อรองต่อการควบคุมของเจ้าของร้านของสาวบาร์เปียร์ในการนำเสนอตัว ต่อผู้ใช้บริการ (ซึ่งการต่อรองในลักษณะเช่นนี้จะไม่ค่อยพบเห็นในกรณีของพื้นที่บาร์โชว์เกย์) สาวบาร์เปียร์ที่อยู่มานาน หรือเป็นดาวเด่นของร้านจะสามารถต่อรองในการเลือกลูกค้าและเลือกพื้นที่ในการนำเสนอตัวเองได้ และในแต่ละตำแหน่งของพื้นที่ภายในร้านสาวบาร์เปียร์ก็จะมีวิธีการเลือกใช้ร่างกายในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับลูกค้าด้วย วิธีการที่แตกต่างกันไป เช่น การก้มตัวมากในบริเวณโต๊ะพูล หรือ การนั่งคุยบริเวณหลังบาร์ เป็นต้น อีกทั้งนักศึกษามีโอกาสได้พูดคุยกับพนักงานหลายคน จึงทำให้สามารถเข้าถึงข้อมูลในเชิงลึก ด้านจิตใจและความรู้สึกมากกว่า จึงทำให้ทราบรายละเอียดของการใช้ร่างกายในแต่ละพื้นที่ได้อย่างชัดเจน

ข้อแตกต่างระหว่างสองพื้นที่นี้ทำให้เกิดความแตกต่างระดับ ปฏิบัติการเชิงที่ว่าง นั่นคือ กรอบของวาทกรรมที่เกิดขึ้นจากโครงสร้างสังคมที่ส่งผลกระทบต่อ ปัจเจก ในพื้นที่ที่กายภาพในระดับที่ต่างกัน ในกรณีนี้คือชายชาวต่างดาวในบาร์โชว์เกย์ และ หญิงไทยในบาร์เปียร์ หรือพูดอีกอย่างหนึ่งคือ โครงสร้างสังคมหรือบรรทัดฐานทางสังคมที่ทำหน้าที่เป็นกรอบและซ้อนทับอยู่ในพื้นที่นั้นๆ แตกต่างกัน ในพื้นที่ของบาร์โชว์เกย์มีอยู่สองชุดของโครงสร้างสังคม คือ โครงสร้างสังคมของรักต่างประเทศและโครงสร้างทางชนชั้นในขณะที่พื้นที่ของสาวบาร์เปียร์นั้นมีเพียงโครงสร้างสังคมชายเป็นใหญ่ ส่งผลให้

เกิดระดับของ “ยุทธวิธี” ในการควบคุมต่างระดับกัน จึงทำให้ปัจเจกในพื้นที่ที่แตกต่างกันมีปฏิบัติการเชิงที่ว่าง (ปรับเปลี่ยนครอบครอง และใช้พื้นที่) แตกต่างกันไป อีกทั้งถ้าพิจารณาในความเป็นสาธารณะแล้วจะพบว่า พื้นที่ของบาร์เปียร์จะมีความเป็น สาธารณะมากกว่า บาร์โซว์เกย์ ที่ไม่สามารถมองเห็นเข้าไปเห็นกิจกรรมด้านในได้เหมือนในบาร์เปียร์ และเมื่อผ่านพ้นประตูเข้าไปแล้วแทบจะเรียกได้ว่าเป็น พื้นที่ส่วนตัวไปเลยทีเดียว ดังนั้นในกรณีของพื้นที่ที่มีความเป็นสาธารณะมากกว่า และจำเป็นต้องดำรงอยู่ภายใต้ความเป็นสาธารณะนั้นการปฏิบัติการเชิงที่ว่าง ก็ย่อมจะต้องยอมเป็นไปตามทิศทางเดียวกันกับแรงของการควบคุม ซึ่งแตกต่างไปจากบาร์โซว์เกย์ที่มีลักษณะของทวิลักษณ์ คือ เป็นไปทั้งตามแรงของการควบคุมภายนอก ในขณะที่เดียวกันก็มีความท้าทายเกิดขึ้นภายใน

4. การสร้างความคิดรวบยอดของพื้นที่ว่างใหม่ทางสถาปัตยกรรม

สิ่งที่เกิดขึ้นจากข้อสรุปของงานวิจัยทั้งสอง คือ เราจะสามารถสร้างข้อสรุป หรือสร้างความคิดรวบยอดของลักษณะพื้นที่ที่เกิดขึ้นในเมืองสมัยใหม่ได้ได้อย่างไร (Conceptualized Space) เพราะลักษณะการใช้พื้นที่ตามกรณีศึกษาทั้งสองนี้อาจจะมีโอกาสที่จะพบได้อีกในชอกหลิบมุมต่างๆ หรือแม้กระทั่งในสถานการณ์ต่างๆ ในพื้นที่เมืองสมัยใหม่

ในภาพที่ใหญ่ที่สุด แนวคิดรวบยอดของพื้นที่ทั้งสองนี้คงจะหนีไม่พ้น นิยามคำว่า “พื้นที่ชายขอบ” หรือถ้าอธิบายตามกรอบแนวคิดทางด้านการเมืองพื้นที่ของ ดร.ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร อาจจะเรียกได้ว่า “พื้นที่ของความเป็นอื่น (Other Space)” ดังที่กล่าวไปแล้วข้างต้นถึงหลักการสำคัญๆ ของพื้นที่ชนิดนี้ในกรณีของบาร์โซว์เกย์ในย่านสันติธรรม และบาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์ที่นั่นมีลักษณะที่ตรงกับสิ่งที่ไชยรัตน์ ขยายความเอาไว้ เช่น เป็นพื้นที่ที่มีลักษณะการทำงานในระบบปิด ถึงแม้ว่าจะดูเหมือนเปิดกว้างให้ใครก็ได้เข้าใช้ แต่กลับมีวิธีการคัดแยกผู้คนจากที่ตั้งการเข้าถึง บรรยากาศภายในร้าน ทำงานได้อย่างแยกโดยเฉพะอย่างยิ่งบาร์เปียร์ถึงแม้ว่าจะเป็นบาร์เปิด มองเห็นได้จากถนน แต่ทว่าการเข้าถึงของพื้นที่กลับไม่ได้เปิดโอกาสให้ทุกคนๆ เข้าไปในพื้นที่บาร์นั้นได้อย่างเสรี หรือเป็นพื้นที่ที่มีกิจกรรมพิเศษ ซึ่งแน่นอนว่าแตกต่างไปจากกิจกรรมอื่นๆ ในพื้นที่สาธารณะ และที่สำคัญพื้นที่นี้เกิดขึ้นจากการให้ความหมายของสังคม ที่กำหนดบทบาทหน้าที่ของพื้นที่นี้ให้มีลักษณะการทำงานและการตั้งอยู่เป็นไปในทิศทางของการซ่อนพรางและไม่เปิดเผยตัวอย่างโจ่งแจ้งเกินกว่าสิ่งที่สาธารณะจะรับได้

รูปที่ 6 : แสดงคุณลักษณะของพื้นที่ทั้งสองประเภทของบาร์ ที่แตกต่างกัน ด้านขวาแสดงการซ่อนเร้น มองไม่เห็นจากภายนอก (Closet Space) ส่วนด้านซ้ายจะต้องมองเห็นได้จากภายนอกและเอื้อต่อการเข้าใช้ (Contract Space)

“พื้นที่แห่งการซ่อนอำพราง” เป็นคำจำกัดความที่ทางนักศึกษาได้แปลจากคำว่า “Closet Space” ที่มิลเซล พี บราวน์ ได้นิยามขึ้นซึ่งถือได้ว่าเป็นการหิบบีมเอากรอบคิดและการสร้างความคิดรวบยอดจากสิ่งที่บราวน์ได้ค้นพบ ถ้าจะขยายความคุณลักษณะของพื้นที่นี้คือ เป็นพื้นที่ที่มีอยู่ แทรกตัวอยู่ในความเป็นปกติสามัญ แต่ไม่ได้เปิดเผยตัวให้เกิดการตระหนักรู้ถึงการดำรงอยู่ของมัน มีลักษณะของการพรางตัว ให้ออกประกอบหรือลักษณะที่พบเห็นได้จากบริบทแวดล้อมเข้ามาใช้เพื่อการบดบัง และที่สำคัญการบดบังอำพรางนั้นจะเอื้อประโยชน์ต่อการเอาตัวรอดในพื้นที่และถ้าบาร์โชน์เกย์นำเสนอ กลวิธี ของการซ่อนอำพราง บาร์เปียร์บนถนนลอยเคราะห์ กลับนำเสนอคุณลักษณะของพื้นที่ที่แตกต่างออกไป ในงานวิจัยของนักศึกษา เรียกว่าเป็น “Contract Space” หรืออาจจะแปลได้ว่า “พื้นที่แห่งการสร้างปฏิสัมพันธ์” มีคุณลักษณะที่มี ลักษณะเปิด ไม่มีขอบเขตที่ชัดเจน ไม่มีรั้ว ต้องสามารถมองเห็นทะลุเข้าไปข้างในได้ ไม่ปิดมิดชิด เป็นพื้นที่ที่เอื้อให้เกิดการใช้ร่างกายได้ในระดับต่างๆ อย่างชัดเจน เช่น การนั่ง การยืนเท้าแขน การนั่งที่โซฟา การเล่นที่โต๊ะพูล และการพูดคุย อีกทั้งการมองย้อนกลับออกมาในพื้นที่สาธารณะได้ ประเด็นสำคัญของคุณลักษณะของพื้นที่แห่งการปฏิสัมพันธ์ อยู่ตรงที่ว่า จะต้องไม่ปิดล้อม ไม่อยู่ในห้องที่ปิดมิดชิด เพราะจะทำให้เกิดขอบเขตของการปฏิสัมพันธ์ ไปสู่การเกิดขึ้นในลักษณะอื่นๆ เช่น คอกเทลเลาจน์ หรือ คาราโอเกะ ซึ่งมีคุณลักษณะที่ปิดมิดชิดกว่า ส่งผลให้เกิดการเลือกใช้ร่างกายและกิจกรรมที่แตกต่างออกไป

โดยสรุปงานวิจัยทั้งสองชิ้นนี้เป็นความพยายามที่จะสร้างความเชื่อมโยงจากมุมมองของสถาปัตยกรรมไปสู่แง่มุมต่างๆ ทางสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา และย้อนกลับไปพิจารณาตัวสถาปัตยกรรมอีกครั้งหนึ่งในมุมมองที่แตกต่างออกไป ก้าวข้ามจากมิติทางกายภาพไปสู่มิติทางนามธรรม ทัศนศึกษาทั้งสองนี้เป็นพื้นที่ที่เกิดขึ้นจริงและยังคงดำรงอยู่ในสังคมยุคใหม่ของผู้วิจัยทั้งสองได้นำเสนออย่างชัดเจนว่า ไม่ได้ต้องการสร้างให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อปรากฏการณ์ทางพื้นที่ที่เกิดขึ้นและไม่ได้ต้องการสนับสนุนให้เกิดกิจกรรมลักษณะดังกล่าวมากขึ้นเช่นกัน แต่เป็นการสร้างให้เกิดความคิด ขยายองค์ความรู้ และมุมมองที่วิพากษ์ต่องานสถาปัตยกรรมได้มากขึ้น

เชิงอรรถ

- ¹ “สรุปหลักการสำคัญๆ ของ “พื้นที่ชนิดพิเศษ” หรือ Heterotopia ไว้ 6 ประการ คือ เป็นพื้นที่ที่สงวนเอาไว้สำหรับคนที่เผชิญกับภาวะวิกฤตในช่วงใดช่วงหนึ่งของชีวิต หรือเพื่อกิจกรรมพิเศษ, เป็นพื้นที่ที่แต่ละสังคมกำหนดหรือสร้างบทบาทหน้าที่ให้กับพื้นที่ๆ นี้เป็นพิเศษ, เป็นพื้นที่ที่สามารถอยู่ร่วมกับพื้นที่อื่นๆ ได้อย่างขัดแย้งหรือไม่ก็ได้, เป็นพื้นที่ที่ไม่ผูกผันกับเวลา, เป็นพื้นที่ที่ทำงานภายใต้ระบบปิดและระบบเปิดไปพร้อมๆ กัน อาจจะไม่ใช้พื้นที่หรือสถานที่ที่เป็นสาธารณะที่ทุกๆ คนจะเข้าไปได้, และเป็นพื้นที่ที่จะต้องเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่อื่นในสังคม” ข้อความอ้างอิงจาก “พื้นที่ของความเป็นอื่น” (Other Space) งานเขียนของ ดร. ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร. วาทกรรมกับการพัฒนา. กรุงเทพฯ: วิชาษา. 2542. หน้า 200-203
- ² บริษัทชาวอังกฤษที่เข้ามาทำไม้ยูงฝรั่งตะวันออกของแม่น้ำปิงบริเวณใกล้วัดเกตุการามมีบริษัท บริติชบอร์เนียว (British Borneo Company Ltd.) เมื่อปี 2432
- ³ มีการขยายตัวของแหล่งการค้าจากการคมนาคมทางน้ำ ไปสู่แหล่งการค้าจากการคมนาคมทางบก โดยทางรถไฟสำเร็จในเดือนมกราคม 2464
- ⁴ อ้างอิงจากบทสัมภาษณ์ที่นักศึกษาผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ชายผู้ให้บริการ “ตอนแรกๆ ก็อายครับ แต่ตอนนี้ชิน เพื่อนๆ ก็ทำกันหมด”, “ไม่อายแล้วครับ ชิน”, และ “ไม่อาย เพื่อนๆ ก็แก้กันหมด” อ้างอิงจาก จิรันธิน กิตติกา “พื้นที่แห่งการซ่อนอำพรางในบาร์โชว์เกย์ย่านสันติธรรม จังหวัดเชียงใหม่”, หน้า 167
- ⁵ “ถ้าเลือกได้หนูชอบนั่งบาร์มากกว่าพี่ จะลุกจะนั่งเราสะดวกด้วย ส่วนเรื่องเอาใจอะไรไม่ยากหรอก ก็ดูว่ามันชวนเราคุยเรื่องอะไร ถ้ามันไม่ชวนหนูก็ชวนเอง”, “หน้าร้านอะพี่ หนูอยู่ข้างหน้าเกือบตลอด ลูกค้าผ่านไปผ่านมาจะได้เห็นหนูชัดๆ การส่งสายตานี้แหละสำคัญ เพราะดวงตาก็คือหน้าต่างของหัวใจ” และ “หนูจะเข้าไปถึงตัวให้ได้มากที่สุด การถูกเนื้อต้องตัวกันนิดๆ หน่อยๆ แบบพอดีๆ ก็ช่วยให้เขามีความสนใจในตัวเราได้” อ้างอิงจากงานวิจัยของพีรตลย์ ศิริยะวงษ์, บทที่ 5 ใน “พื้นที่กับอัตลักษณ์ของสาวบาร์เปียร์ในถนนลอยเคราะห์”, หน้า 157-185.
- ⁶ ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร, วาทกรรมกับการพัฒนา. หน้า 200-203.

